Deşi schimbul de idei între teoreticienii istoriei conceptuale, ai analizei discursului şi ai istoriei metaforelor este încă insuficient, toţi contributorii la volumul aici comentat par să fie de acord că o sinteză a celor trei direcţii ar aduce un plus de cunoaştere în cercetarea trecutului. Tocmai de aceea putem spune că *Begriffsgeschichte, Diskursgeschichte, Metapherngeschichte*, coordonat de Hans Erich Bödeker reprezintă o lectură fundamentală şi obligatorie cu privire la teoria semanticii istorice.

Cristian Roiban[52]

Javier Fernández SEBASTIÁN, Juan Francisco JUAN FRANCISCO FUENTES (coord.), ***DICCIONARIO POLÍTICO Y SOCIAL DEL SIGLO XIX ESPAÑOL; DICCIONARIO POLÍTICO Y SOCIAL DEL SIGLO XX ESPAÑOL***, Alianza Editorial, Madrid, 2002-2003, 772 p; 2008, 1395 p.

Studiul istoriei conceptelor în diverse limbi reprezintă o preocupare majoră a umaniştilor, sociologilor şi politologilor de pretutindeni, scopul fiind dobândirea mijloacelor de lucru moderne, capabile să contribuie la conştientizarea diferenţelor de limbaj în funcţie de timp, de contextele geografic, politic şi cultural. Istoria conceptuală este o disciplină indispensabilă celor ce profesează istoria istoriografiei şi ştiinţele social-politice.

Urmărind o obiectivă evaluare a trecutului istoric, dicţionarele, dar mai ales lexicoanele se numără dintre cele mai căutate instrumente de lucru necesare decodării limbajelor trecutului şi înţelegerii mesajelor lor. Ele sunt utile pentru că, definind ori explicând geneza şi evoluţia unui cuvânt, a unei noţiuni sau a unui concept, pot indica într-un mod credibil continuităţile şi discontinuităţile, respectiv înnoirile abrupte ori acelea lente ale vocabularului. Ele au menirea să dezvăluie particularităţile unei epoci, limbajele social-politice ale contemporanilor ei, ideologiile vetuste ori acelea novatoare.

În multe cazuri, acest gen de cercetare ştiinţifică nu este doar unul restitutiv, ci şi unul preocupat de decodarea şi recodarea conceptelor, de modul cum se construiesc şi se reconstruiesc limbajele în funcţie de aspiraţiile intelectuale şi sociale, de mişcarea ideilor politice, de timp şi de context. În ultimele decenii, el s-a extins în întreaga lume – a se vedea, de exemplu, activitatea impresionantă a lui History of Political and Social Concepts Group, asociind cercetători din numeroase state ale lumii şi de pe toate continentele[53] –, probând o importanţă excepţională pentru cercetarea şi cunoaşterea istoriilor socială, culturală şi a gândirii politice. Cred că Europa Centrală şi de Est are multe de câştigat prin promovarea unor demersuri ştiinţifice similare, culturile ei naţionale putând beneficia şi astfel de înnoiri spectaculoase, cu atât mai mult cu cît istoria conceptelor şi istoria conceptuală contribuie la progresul istoriei prin reflexivitate.

Javier Fernández Sebastián şi Juan Francisco Fuentes – doi eminenţi specialişti în istoria gândirii şi a mişcării social-politice, cel dintâi profesor al Universităţii Ţării Basce din Bilbao, cel de-al doilea, al Universităţii Complutense din Madrid – au coordonat şi editat un amplu *Dicţionar social şi politic spaniol pentru secolele al XIX-lea şi al XX-lea* (*Diccionario político y social del siglo XIX español şi Diccionario político y social del siglo XX español*), la care au colaborat un mare număr de cercetători. Preocuparea editorilor a fost aceea de a pune în valoare, dintr-o perspectivă istorică, noţiunile şi conceptele reflectând etapele modernizării lexicului social-politic spaniol. Dicţionarul le cuprinde pe acelea care au făcut carieră în cultura spaniolă şi care explică particularităţile politice şi identitare ale lumii iberice, trimiţând la modul de gândire şi la comportamentele relevante ale diferitelor segmente sociale.

---

[52] Student-doctorand în cadrul Şcolii Doctorale de Istorie Conceptuală „Reinhart Koselleck" a Universităţii de Vest din Timişoara, ai cărei fondatori sunt prof. Victor Neumann şi prof. Armin Heinen şi al cărei director este prof. Victor Neumann.

[53] Pentru cele mai recente obiective ale grupului, vezi *European Conceptual History Project. Mission Statement*, în Javier Fernández Sebastián, *New Approaches to Conceptual Hiostory. Political Concepts and Time*, Cantabria Univestity Press and McGraw –Hill Interamericana de Espaňa, Santander, 2011, p. 435-442.

Aşa cum remarcă autorii, selecţia conceptelor a ţinut seama atât de universul lexical al timpului, de geneza doctrinelor economice şi politice moderne, precum şi de influenţele externe graţie cărora acestea au pătruns în limbajele şi în cultura spaniolă a secolelor al XIX-lea şi al XX-lea. Neologisme precum liberalism, socialism, absolutism, criză, democraţie, progres, progresist, proletariat, reformă, regenerare, reprezentare, republică, dau seamă asupra conexiunilor cu alte lumi decât aceea spaniolă; asimilării unor termeni de referinţă; timpului încorporării lor şi a aceluia în care are loc modernizarea Spaniei. *Diccionario*... propune „biografia" celor mai de seamă termeni, noţiuni sau concepte, urmărite în interrelaţionarea lor (la sfârşitul prezentării fiecărui concept sunt semnalate acelea înrudite), astfel încât să poată fi înţeleasă evoluţia sinuoasă a semnificaţiei, circumstanţele istorice care le-au generat şi modul în care ele pot fi considerate contributoare la afirmarea curentelor ideologice distincte, respectiv a unor şcoli de gândire (*Diccionario político y social del siglo XIX español*, p. 13-14).

Articolele sunt relativ scurte, bine redactate şi structurate, cuprinzând informaţii istorice relevante; o perspectivă critică asupra metamorfozelor gândirii politice a timpului modern; descrieri şi comentarii asupra ideologiilor dominante în Spania secolelor al XIX-lea şi al XX-lea, fără a le ocoli pe cele ce au generat regimurile extremiste. Trimiterile la textele fundamentale ale culturii spaniole, cu deosebire la acelea literare şi istoriografice, contribuie la o prezentare suplă şi riguroasă. Astfel, cititorul beneficiază nu doar de o excelentă familiarizare cu istoria Spaniei, de o descriere a ei prin intermediul limbajelor îndatorate conceptelor-cheie, dar şi de o evaluare critică, raţională, bazată pe texte de epocă şi pe o bibliografie ştiinţifică de ultimă oră.

Concepte precum cultură, ştiinţă, educaţie, libertate, burghezie, capitalism, naţiune, revoluţie, romantism, suveranitate, istorie, patrie, asociere, autonomie, funcţionar, guvern, individualism, ideologie, internaţionalism, masonerie, muncă, opinie publică, parlamentarism, partid, politică demonstrează drastica înnoire lingvistică şi conceptuală, dinamica socială şi politică probând transformările vocabularului social-politic şi cultural al Spaniei. În realitate, studiul vocabularului are scopul de a arăta cât mai adecvat cu putinţă modul în care o nouă lume, folosind noi concepte şi dezvoltând noi limbaje se insinuează în locul celei vechi, subminându-i credibilitatea. E vorba de o lume ce, pornind de la trecut, se interoghează, se studiază, se reconstruieşte pe sine.

Decodarea conceptelor amintite, dar şi a sinonimelor lor, contribuie la reorganizarea bagajului teoretic în funcţie de acumulările de până acum şi de perspectiva pe care ne-o oferă astăzi ştiinţele umaniste. De exemplu, descriind conceptele de patrie, naţiune, naţionalism, autorii disting semnificaţiile lor diferite de la o epocă la alta, examinează sensurile multiple dobândite în contextul mişcărilor de emancipare, respectiv în momentele tragice ale istoriei Spaniei şi ale istoriei Europei. Majoritatea sensurilor dobândite de numitele concepte identitare sunt tributare nu doar politicii, cât mai ales particularităţilor culturale şi fenomenelor sociale din Peninsula Iberică. În pofida influenţelor şi a împrumuturilor occidentale stimulând şi dinamizând schimbarea mentalităţilor spaniole, sensul lor nu este excesiv de diferit de acela imprimat în culturile din alte regiuni europene. În contextul în care limbajele identitare primesc noi conotaţii de la un deceniu la altul – transformarea sub ochii noştri a statului naţional într-unul european pretinde perspective înnoitoare –, o cunoaştere a noţiunilor şi a conceptelor definitorii îmi pare obligatorie pentru orice istoric, politolog, sociolog sau filozof.

De la patriotismul întemeiat pe apartenenţa la un grup etnonaţional şi la o singură limbă, la patriotismul constituţional, „el patriotismo de la constitución", în cultura spaniolă s-a petrecut o transformare pozitivă a noţiunii de patrie (*op. cit*., p. 865). Tocmai această temă, una controversată, conţinând neaşteptate capcane rezultate din noţiuni şi limbaje ambigue, din relaţia lor cu felurite segmente sociale, este amplu dezbătută în numeroase din articolele publicate în *Diccionario*.... Reflectarea evoluţiei conceptului de naţiune, decodarea proiectelor naţionale, definirea caracterului identitar al Spaniei în funcţie de diverşi timpi istorici sunt demersuri salutare pe care *Diccionario*... editat de Javier Fernández Sebastián şi Juan Francisco Fuentes le explică în temeiul unei documentări solide şi al unei teoretizări plauzibile (*op. cit*., p. 859-853). Un demers similar (fără vreo legătură cu ideea de dicţionar) l-am făcut în urmă cu un deceniu, atunci când evidenţiasem comparativ istoria noţiunilor româneşti de neam, popor şi naţiune şi când am încercat – asumându-mi riscul unui pionierat în culturile istorică şi politologică din România şi din Europa de Est-Centrală şi refăcînd traseul meandrat al acestor concepte, urmărind cum au marcat deopotrivă cultura de masă şi cultura

competitivă, respectiv gândirea identitar-politică din secolele al XIX-lea şi al XX-lea (Victor Neumann, *Neam, Popor sau Naţiune. Despre identităţile politice europene* (Editura Curtea Veche, Bucureşti, ediţia I, 2003; ediţia a II-a, 2005; vezi şi ediţia în limba engleză, *Conceptually Mystified. East-Central Europe Torn Between Ethnicism and Recognition of Multiple Identities*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2004).

Prin decodarea unor noţiuni şi concepte ce marchează limbajele secolelor al XIX-lea şi al XX-lea precum cenzură, corupţie, criză, civilizaţie, chestiune socială, dictatură, economie politică, elite, ecologism, emigraţie, fascism, federalism, guvern, identitate, intelectual, justiţie, laicism, masă, marxism, memorie istorică, mişcare naţională, naţionalism catalan, naţionalism spaniol, terorism, totalitarism, utopie, etc., autorii dicţionarului spaniol nu au urmărit realizarea unui repertoriu conţinând definiţii univoce, ci, îndeosebi, semnalarea modului în care istoria poate fi abordată sau interpretată. Este limpede că nu există definiţii ideale, ci mai degrabă numeroase contradicţii îndatorate în principal schimbărilor semantice, noţiunile politice fiind adesea obiectul polemicilor (*Diccionario politico y social del siglo XX español*, p. 31). Contribuţia constă în descoperirea experienţei ascunsă în limbaje, de unde şi importanţa clarificării noţiunilor şi categoriilor. Cu alte cuvinte, semantica istorică vine în întâmpinarea cercetătorului interesat să dezvăluie cele două resurse ale politicilor moderne, limbajul şi timpul. Referinţe constante şi precise, conceptele formale ar putea fi aplicate sistematic în analiza textelor istorice, politice, juridice şi sociologice (*op. cit*., p.35). Chiar şi aşa, cei doi editori sunt de părere că oamenii politici şi intelectualii sunt mereu nemulţumiţi în faţa limbii, fapt care explică rostul construirii pas cu pas a unei istoriografii mai reflexive, mai puţin dogmatice, mai puţin condiţionate ideologic şi mai deschise la discuţiile critice asupra propriilor ei limite şi fundamente (*op.cit.,* p.37).

Ceea ce şi-au propus Javier Fernández Sebastián şi Juan Francisco Fuentes a fost realizarea unui instrument de lucru necesar vieţii academice. În pofida mozaicului de noţiuni şi concepte, intenţia a fost aceea de a contribui la clarificarea limbajelor politice spaniole din secolele al XIX-lea şi al XX-lea. Autorii au urmărit evidenţierea occidentalismelor sau a europeismelor (incluzând aici şi euro-americanismele), refăcând, fie şi fragmentar, vocabularul lumii occidentale de pe cele două maluri ale Atlanticului. Eliberarea de o filosofie a istoriei care nu are legătură cu practica istoriografică – fapt adesea remarcat şi de Reinhart Koselleck[54] –, precum şi de marile naraţiuni abordând naţiunea, emanciparea proletariatului sau cultul identităţii colective, prilejuieşte afirmarea unei istoriografii mai critice şi totodată mai modeste, dar care răspunde mai bine necesităţilor cititorului contemporan (*op. cit*., p. 37).

În cazul Europei, accentul e pus pe interferenţe şi pe împrumuturi lingvistice, încercând să demonstreze cât de semnificative au fost inovaţiile semantice în statuarea punţilor de legătură dintre diversele zone geografice ale continentului şi ale mapamondului. Editorii insistă pe modalităţile de investigare ale trecutului şi pe relaţia acestuia cu viitorul. În realitate, conceptele politice au devenit o problemă istorică, ele fiind deopotrivă o problemă a timpului nostru. Prin urmare, e firesc să ne intereseze semnificaţia şi evoluţia lor, schimbările de sens îndatorate timpului şi contextului cultural-geografic sau administrativ-statal. De aici şi atracţia pentru o istorie conceptuală a timpului prezent.

În concluzie, *Diccionario*... e dedicat cunoaşterii culturii social-politice spaniole din secolele al XIX-lea şi al XX-lea şi îşi are particularităţile sale în raport cu cercetări similare din alte spaţii. Chiar dacă ideea şi argumentele Lexicon-ului german (*Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*, 7 volume +2 volume de Indici, 1972-1997, al cărei principal editor-coordonator a fost Reinhart Koselleck) sunt adesea invocate ca fiind pilduitoare, editorii lui *Diccionario*... nu şi-au propus o construcţie similară. Ceea ce este însă mai mult decât meritoriu în cazul lor şi al contributorilor la cele două volume din dicţionarul politic şi social spaniol dedicat secolelor al XIX-lea şi al XX-lea este că acoperă un gol imens în cunoaşterea noţiunilor şi a

[54] Numeroase comentarii şi polemici de acest fel au avut loc cu ocazia colocviului organizat la Sofia în anul 2002, dedicat operei lui Reinhart Koselleck, colocviu organizat şi coordonat de profesorul Ivaylo Znepolski şi de Maison des Sciences Humaines din capitala Bulgariei.

conceptelor, a limbajelor şi fac posibile reconstituirile istorice pe baze mai bine construite. În al doilea rând, acordă interes explicării şi conceptualizării istoriei şi politicii, accentuând rolul studiilor multi- şi interdisciplinare fără de care nu se poate progresa în domenii precum istoria, lingvistica, filozofia, politologia, sociologia, în înţelegerea evoluţiilor contradictorii ale omului. În fine, din articolele publicate în cele două volume rezultă utilitatea rescrierii periodice a istoriei, una pe care am invocat-o şi în *cazul românesc în* studiul ce prefaţează volumul ce l-am editat împreună cu Armin Heinen, Istoria României prin concepte. Perspective alternative asupra limbajelor social-politice (Editura Polirom, Iaşi, 2010, p. 11-35).

Pe de-o parte, editorii şi colaboratorii lui *Diccionario político y social* au fost motivaţi de rostul profund al înnoirii metodologice; pe de altă parte, ei au considerat – şi cred că au procedat foarte bine – că explicarea chiar şi rezumativă a evoluţiei noţiunilor şi conceptelor ce se regăsesc adesea în limbajele social-politice de ieri şi de astăzi din Spania este obligatorie. Odată dezvăluite, ele reflectă continuitatea şi discontinuitatea cultural-istorică şi social-politică, pendularea între tradiţie şi inovaţie, schimbările de paradigmă.

Victor Neuman